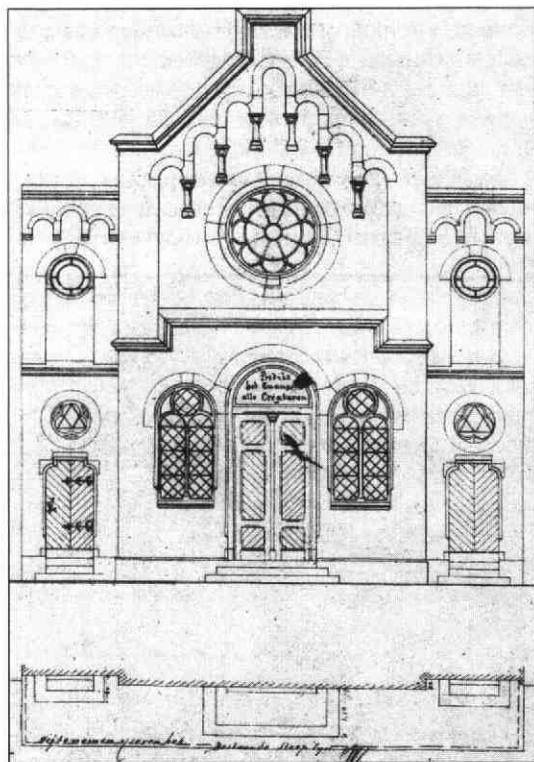

DE BEGIJNEKERK (1854-1937)

Utrecht heeft twee Begijnekerken gekend. De eerste werd omstreeks de dertiende eeuw samen met een woningencomplex door Begijnzusters gesticht. Na de Reformatie verloor het deze bestemming. Met uitzondering van de kerk werden alle huizen vanaf 1621 gesloopt om hier een plein te kunnen maken. De kerk had sinds 1669 enkel wereldse bestemmingen. Na vanaf 1787 als stal voor cavaleriepaarden te zijn gebruikt, werd het op het laatst tot een particulier huis verbouwd, een functie die het nog steeds heeft (thans: Wijde Begijnestraat 112-114) ¹.

De tweede kerk van deze naam waar het in dit artikel over zal gaan, ontstond halverwege de vorige eeuw. De ontstaansgeschiedenis hiervan was precies tegenovergesteld aan de eerste, daar deze kerk ontstond uit een verbouwing van een herenhuis tot kerk ². Dit gebeurde in opdracht van de Christelijke Afgescheiden Gemeente, die sinds december 1835 te Utrecht bestond. Deze Gemeente werd in 1840 gesplitst in twee groepen, te weten de groep-Scholte, zo geheten naar de predikant H.J. Scholte, en de groep-Takken, zo genoemd naar diaken (en later ouderling) Evert Takken. Eerstgenoemde groep verkocht haar kerkgebouw aan de Nieuwe Gracht in 1847. Uit de opbrengst hiervan werd gedeeltelijk de emigratie bekostigd van zo'n 70 gemeenteleden, die Scholte naar Amerika volgden. Door tussenkomst van diaken W. Horst jr., aanvankelijk fabrikant in grutterwaren (later handelaar in onroerende goederen), kreeg het resterend deel van de groep-Scholte in mei 1847 weer de beschikking over een nieuwe plaats van samenkomst. Het betrof een huis aan de Springweg, dat sinds mei 1844 dienst had gedaan als Diaconessenhuis. Laatstgenoemde inrichting betrok toen een herenhuis aan de Breedstraat. In 1849 verhuisde dit ziekenhuis naar een nieuw pand aan de Oude Gracht. Het was opnieuw diaken Horst, die dit huis van het Diaconessenhuis kocht. Al eerder werd in dit verband geconstateerd, dat er dus goede contacten tussen de Afgescheidenen en het Reveil waren ³. Hoewel er nog van alles aan dit pand veranderd moest worden, werden de godsdienstoefeningen - aldus een mededeling van "secretaris" J.J.K. Lindeman aan het gemeentebestuur van Utrecht - vanaf begin juni daar gehouden ⁴. In dezelfde tijd had ds. P.G. Oggell het op hem uitgebrachte beroep aangenomen. Onder zijn leiding kwam het op 21 september 1849 tot een hereniging van de groep-Scholten

Ontwerptekening van de voorgevel van het kerkgebouw, 1875. G.A.U., bouwtekeningen 1875, nr. 1078.

met de groep-Takken ⁵. Takken emigreerde in juli 1854 alsnog naar Amerika.

Van herenhuis tot kerkgebouw

Op 14 februari 1853 besprak de kerkeraad de mogelijkheden van de verbouwing en vernieuwing van het als kerk gebruikte herenhuis. Aanleiding hiervoor

was een door de weduwe J.J. Zeelt, bewoonster van de hofstede "Postwijk" te Baambrugge, met de kerkeraad voor de duur van twintig jaar aangegane hypothecaire lening tegen een interest van 4% ⁶. Op de kort daarna gehouden gemeentebijeenkomst werd een Commissie benoemd. Deze werd belast met de herbouw van de kerk met pastorie en de daarachter gelegen drie woningen. Doordat het notulenboek van deze Commissie verloren ging ontbreken thans de bijzonderheden hierover. Vermoedelijk ontleende dr. H. Kaajan zijn gegevens in 1937 nog aan deze bron. Hij schreef toen "dat er een intekenlijst voor leden en belangstellende vrienden voor de aanschaf van het meubilair werd geopend. De kerk zou een oppervlakte hebben van de twee benedenvoorkamers van het achterhuis, de twee daarvoor liggende binnenplaatsen en de twee voorkamers aan de straat; de zolder zou als galerij gebruikt worden. 't Overige gedeelte van het huis zou weer tot woonhuis worden "in orde" gebracht en een gang naast de kerk, uitkomende in de vestibule, zou het achterhuis met de straat verbinden. Ook zou de gevel een meer kerkelijk aanzien krijgen, terwijl de uitgang aan de straat dezelfde zou blijven" ⁷.

Op 24 april 1854 droeg W. Horst jr. de overblijfselen van het inmiddels gesloopte gebouw, met enkele daarachter gelegen huizen, in eigendom aan de Christelijke Afscheiden Gemeente over ⁸. Een praktijk, die in verband met het ontbreken van de rechtspersoonlijkheid bij de Afscheidenen veel werd toegepast. De kerkgebouwen stonden aanvankelijk vaak op naam van gemeenteleden, die deze panden mettertijd aan de kerkgenootschappen overdroegen. Overigens weerhield de medewerking van diaken Horst bij dit alles de kerkeraad er niet van hem enkele maanden later te vermanen. Het was namelijk bekend geworden, dat hij onder het gehoor van zijn schoonzoon een hervormde kerkdienst had bijgewoond op een tijdstip, dat de Afscheidenen een eigen dienst hadden ⁹.

De kerk kreeg al gauw de naam van Begijnekerk. Dit vanwege het vroeger hier gelegen Begijnhof, dat toen inmiddels Begijnhof heette. Het kerkgebouw was een zaalkerk met voorin de traditionele symmetrische opbouw met een achthoekige preekstoel, de voorlezerslessenaar op het hek, dat de dooptuin omgaf en aan weerskanten van de preekstoel de toegangsdeuren naar de achter de kerkzaal gelegen gang met daarboven de psalmborden. De banken voor de ambtsdragers bevonden zich eveneens aan weerszijden van de dooptuin ¹⁰. Rechts die voor de diakenen en links die voor de ouderlingen. Hier was ook plaats gereserveerd voor de familie van de diverse predikanten. Links vooraan stond een grote kachel, die de kerk tot de sluiting in 1937 verwarmde. Dit was tevens de voedingsbron voor de stoven. De

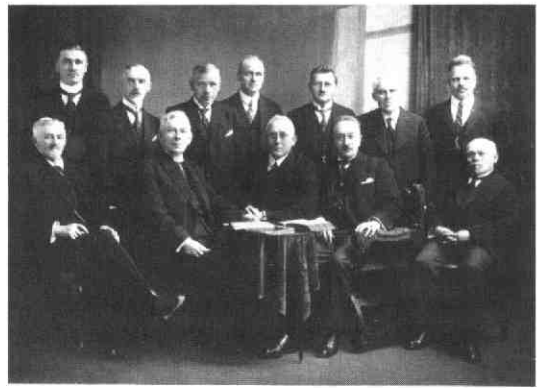

Foto van de wijkkereraad van de Begijnekerk uit ca. 1935. Zittend (tweede van rechts) ds. R.E. van Arkel. Fotocollectie ds. J. Helderman, Badhoevedorp.

vloer in de kerkzaal was tot het laatst met zand bestrooid. Iets wat men eerder in een dorpskerk zou verwachten. Het orgel bevond zich op een door twee pilaartjes ondersteunde galerij boven de preekstoel.

De verbouwing en nieuwbouw kwam omstreeks augustus 1854 gereed. Er werd een nieuwe zitplaatsenregeling voorgesteld. De vroegere huurders kregen hierbij het recht van eerste keus. De huur voor een stoel was f 3,- en voor een zitplaats in de bank op f 2,-. De plaatsen binnen het doophek werden voor de min- en onvermogenden gereserveerd. Hier trof men vanaf de oprichting in 1907 tot aan de verhuizing naar huize Oorsprong kerk in 1934 ook de bewoners van het Tehuis voor Ouden van Dagen op het Predikherenkerkhof aan ¹¹. De zijbanken aan weerszijden van de kerkzaal waren voor de mannen en het middenblok was voor de vrouwen. Na het lezen van de artikelen van de Wet door de voorlezer zouden alle dan nog onbezette plaatsen vrij zijn. Verder werd de heer De Jong begin augustus als koster benoemd. Op 16 november bedankte de kerkeraad onderwijzer H. van Schaik voor de door hem gemaakte psalmborden. Vanwege de regelmatig terugkerende competentiegeschillen tussen de stovenzetster en de koster ontvingen beiden kort na de ingebruikneming een instructie. Twee jaar na de eerste plannen keurde de gemeentevergadering op 22 februari 1855 de rekening van de bouw der kerk goed. De hiermee belaste Commissie en inzonderheid diaken Horst, die met de uitvoering was belast, werden toen hartelijk voor hun bemoeienissen bedankt.

Eigentijdse beschrijving van ds. J.C. Sikkel

De in Utrecht opgegroeide ds. J.C. Sikkel, die in 1887 met de Doleantie meeging, schreef in de *Zuid-Hollandsche Kerkbode* onder het pseudoniem Guido Filius het vervolghet verhaal "Gelouterd". Later verscheen dit als roman. In hoofdstuk II daarvan beschreef hij hoe het gezin Boeckel op zondag 3 juni

1866 uit de Begijnkerk aan de Breedstraat thuiskwam. In aanmerking nemend de sterk autobiografische elementen van deze roman, kan hieruit worden geconcludeerd dat het hervormde gezin toen ook wel bij de Afscheiden kerkte. Volgens Sikkels beschrijving van de Begijnkerk was bij de bouw enkel gelet op ruimte voor zitplaatsen en was er veel minder rekening gehouden met een goede lichtvoorziening. Oud gemeenteleden van de Gereformeerde Kerk te Utrecht herinneren zich nog dat het tot 1937 geregeld gebeurde dat mensen flauw vielen. Ondanks dat er in 1917 in verband daarmee alsnog luchtkokers in de kerk waren aangebracht. "Filius" verwoordde dit als volgt: "En de kerk aan de Breedstraat dan? Van de bekrompenheid der beurs - immers niet bekrompenheid van opvatting! - bouwt in de 19e eeuw kerken, waar slechts ruimte om te zitten gevonden wordt; voor de lucht is daar veelal geen plaats, zelfs niet in de hoogte, en het oude apostolische ideaal, dat hemel en aarde omvat, schijnt in dien bouw van zelfgenoegzaam methodische opsluiting in eigen kring te hebben plaats gemaakt; de levensbeweging schijnt voor het zitten te moeten gaan. Hoe het zij, men snakt in het kerkgebouw te vergeefs naar lucht in die hitte op den Zondag voor de ontketening van de vreselijke cholera in Utrecht" 12.

Wijzigingen in ex- en interieur

Vanwege het uitbrengen van een beroep op ds. M. van Minnen besprak de kerkeraad in juni 1873 de mogelijkheden om niet langer de pastorie achter de kerk aan te bieden, maar in plaats daarvan elders in de stad een huis te huren. De oude pastorie kon dan weer tot een huis voor drie huisgezinnen worden verbouwd. De heer Knoppert ontwierp een plan voor de bouw van een pastorie, die voor de bestaande kerk was gesitueerd. In plaats daarvan werd tot huur van een pastorie besloten. In september 1874 werd aan de Asch van Wijckskade een geschikt pand gevonden. In juni en juli 1874 werd de gasleiding in de kerk verbeterd. De verlichting onderging ook een verandering. Het werden echter niet de vier door ouderling en timmerman Van der Linden ontworpen gaskronen. In plaats daarvan werd de heer Zutphen gegend om een door een Rotterdamse firma gemaakte modelkroon en een op een poot staande kroon voor de voorlezer te plaatsen. Aan het eind van dat jaar werd overwogen om de galerij geschikt te maken voor het houden van catechisaties. Bij gebrek aan ruimte gaf ds. Van Minnen deze toen in de huiskamer van de koster Van Benthum, wat voor beide partijen weinig bevredigend was. Realisering hiervan werd te ingrijpend gevonden. Naderhand betrok de koster in de Begijnsteeg een huis en was er enkel nog een consistorie achter de kerk.

Een fraaie voorgevel

Op 7 april 1875 kwam een ontwerp van de heer Sikkel ter tafel voor de bouw van een nieuwe voorgevel voor de Begijnkerk. Iedereen vond deze "zeer schoon", maar vanwege de daaraan verbonden kosten van f 3.000,- werd hem wel verzocht het te wijzigen. In augustus keurde de gemeente Utrecht het aangepaste ontwerp goed. De hoofdingang bestond uit een rondboogvorm, welke werd herhaald in de twee rondboogvensters met glas in lood raampjes aan weerszijden hiervan. Dat correspondeerde met het grote roosvensters boven de hoofdingang en de boven elkaar geplaatste roosvensters in de zijvleugels. In de onderste daarvan werd de cementen raamspijlen doorsneden door een driehoek, het symbool van de Drieëenheid. Daarin bevonden zich twee zijzittingen. Via de rechter hiervan kon men door een in de openlucht gelegen zijgang bij de kerkeraadkamer komen. De voorgevel wekte de indruk van een driebeukig kerkje. Alle ingangen kwamen uit op een met witmarmer belegd voorportaal. De middenpartij van de voorgevel was breder en hoger dan de zijpartijen en werd bekroond met een soort topgevel met een wat fors uitgevallen Grieks kruis. De middenpartij was bovendien versierd met een boogfries. Een geprofileerde "lijst" geleedde de gevel horizontaal, terwijl de dakpartij eveneens door een ge-

Exterieuropname van de Begijnkerk na afloop van een kerkdienst, ca. 1930. Fotocollectie ds. J. Helderman, Badhoevedorp.

profileerde "lijst" werd afgesloten. In afwijking van dit ontwerp ontbrak bij de uitvoering de boven de hoofdingang aangebrachte gevelsteen met daarop de tekst "Predikt het Evangelie aller creaturen" ¹³.

Overwegingen bij de Doleantie

Op 23 maart 1887 werden de hervormde predikanten G. Hoekstra en D. Ringnald samen met vijf ouderlingen en negen diakenen wegens hun sympathiseren met de Doleantie afgezet. Voordien had de kerkeraad op 14 maart 1887 besloten, dat voor het geval men zou verzoeken om over het kerkgebouw te mogen beschikken, dit af te staan. In dat geval zou de gemeente in de daarop volgende week in een extra gemeentevergadering zo'n besluit mogen goedkeuren. Hier werd ernstig rekening mee gehouden. Op 7 oktober 1887 stelde een ambtsdrager voor de consistorie uit te breken en die voor zitplaatsen in te ruimen. Op de bij de verkoop van de oude pastorie gereserveerde grond kon dan daarachter dan een nieuwe consistorie worden gebouwd. Dit voorstel werd allereerst vanwege de financiën afgewezen. Daarnaast ook omdat dit een belemmering kon zijn voor een eventuele hereniging met de Nederduitse Gereformeerde Kerk ¹⁴. Deze plaatselijke hereniging had uiteindelijk in 1894 plaats. De verhouding van de voormalige Afscheidenen (sinds de landelijke hereniging in 1892 A-gemeente geheten) tot de Doleerenden (B-gemeente) was toen 700 tegen 7000.

De restauratie van 1908

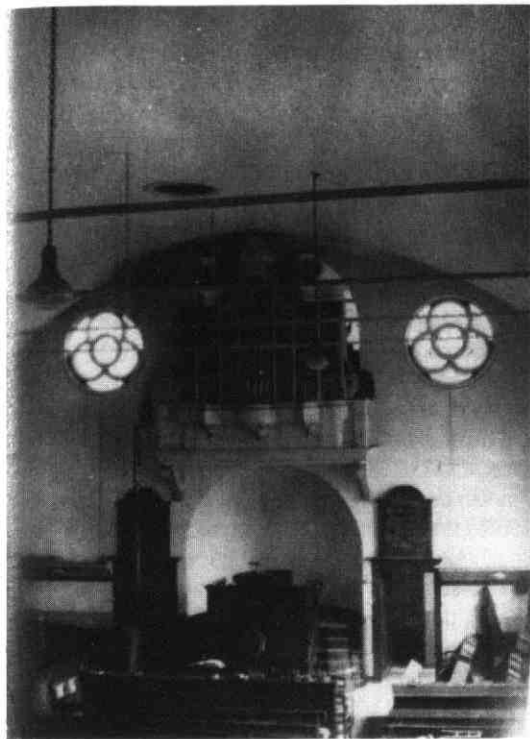
In maart 1906 vroeg de kerkeraad de Commissie van Administratie om advies vanwege de noodzakelijke herstelwerkzaamheden aan de Begijnkerk. Gevraagd werd welke dit waren en hoeveel deze zouden gaan kosten. Daarnaast informeerde de kerkeraad naar de wenselijkheid de kerk te slopen en de grond te verkopen. Met de bedoeling uit de opbrengst daarvan elders in het centrum van de stad een grotere kerk te bouwen. De Commissie van Administratie vond deze tweede mogelijkheid vanwege de financiën en het gebrek aan geschikte bouwterreinen in de binnenstad minder gewenst. Een andere praktische reden was, dat doopouders in de winter ter voorkoming van lange afstanden het best hun kind in de centraal gelegen Begijnkerk konden laten dopen. Tenslotte hield men rekening met de gevoeligheid, die er mogelijkwerwijs jegens dit kerkgebouw bij leden van de voormalige A-gemeente bestond. De Commissie adviseerde de kerkeraad te kiezen voor een restauratie.

In mei besloot de Commissie deze voorlopig aan te houden. Aan het eind van dat jaar werden de plannen zelfs afgelast. In plaats daarvan wilde men een half jaar bezien of de stijgende inkomsten van de collecten zo bleven ¹⁵. Tot augustus werd er zelfs ge-

regeld gerapporteerd over geschikte bouwterreinen voor een nieuwe, vervangende kerk voor de Begijnkerk, die bij voorkeur in de Vogelwijk moest komen. Doordat de kerkeraad er niet mee instemde, ging de bouw aan de Verlengde Balkstraat niet door. Een voorstel om dit achter de wijk Oudwijk te verwezenlijken werd meteen verworpen ¹⁶. Naast het vinden van geschikte bouwgrond vormden de financiën de grootste belemmering bij dit alles.

Dientengevolge werd teruggekomen op het plan om de Begijnkerk af te stoten. De heer H.J. Lig van de Commissie van Administratie stelde in verband daarmee samen met architect Klaarhamer in maart 1908 een lokaal onderzoek in. Architect P. Rijkse Gz., die tevens ouderling was, merkte naar aanleiding van een toelichting van de voorzitter van de Commissie van Administratie, J.G. Fukkink, op 13 mei op, dat hij wenste dat hierdoor het kerkbouwplan niet opgegeven werd. Ds. K. Fernhout vroeg hoe het kwam dat het advies voor restauratie rechtstreeks tegen een vroeger kerkeraadbesluit van het afstoten van de kerk inging. De heer Fukkink antwoordde dat de Commissie was afgegaan op wat men aan reacties vanuit de gemeente had gehoord. Architect Rijkse ontving de opdracht voor het opstellen van een restauratieplan. B. en W. keurde het na enkele wijzigingen goed. Deze betroffen vooral op grond van de bouwverordening aanpassingen ter voorkoming van brandgevaar. Hierdoor werd een grotere uitbreiding van het aantal zitplaatsen mogelijk. Tijdens een extra vergadering op 5 augustus 1908 verleende de kerkeraad zijn goedkeuring aan de bouwplannen. In plaats van een publieke inschrijving te houden had de Commissie van Administratie vijf gemeentelieden uitgenodigd om op dit werk in te schrijven. Het werk was voor f 3893,- aan de heer F. Yperlaan gegund. De preekstoel met de dooptuin zouden worden weggebroken. Hiervoor in de plaats zou een aanmerkelijk grotere preekstoel in een meer naar achter gelegen geluidsnis worden ingebouwd. Daarvoor zou een platform komen met op de afscheiding de lessenaar voor de voorlezer, die hier tot het eind toe dienst deed. In deze ruimte konden stoelen worden gezet. Door deze verandering name het aantal zitplaatsen met circa 100 toe. Verder moesten de bestaande ramen door glas-in-lood ramen worden vervangen, terwijl het toegangsportaal onder de galerij verkleind zou worden ¹⁷. Vermoedelijk maakte mevrouw Van Beeck Calkoen in deze tijd het fraai beeldhouwde eikenhouten doopvont met bronzen deksel. Op alle vier de zijden bevond zich een voorstelling. Tevens vervaardigde zij een fraai bewerkte offerkist, een zogenaamde "Joaskist", voor in het portaal ¹⁸.

Als gevolg van de verplaatsing van de preekstoel zou het orgel naar achteren worden geplaatst. Daar-

*Interieuroopname van de Begijnkerk van ca. 1930.
Fotocollectie ds. J. Helderma, Badhoevedorp.*

door kon aan "de onhoudbare toestand achter het orgel" een einde worden gemaakt. Na enige aarzeling werd ook ingestemd met het voorstel het oude, niet meer te repareren orgel door een nieuw, doelmatig instrument te vervangen. De waarde hiervan werd op slechts f 30,- getaxeerd. De toestand hiervan liet al lang te wensen over. Toen orgelmaker J.F. Witte op 6 januari 1896 een rapport over alle gereformeerde kerkorgels uitbracht, was het al het minst van allen. De fa. Maarschalkerweerd te Utrecht zou het voor f 1600,- bouwen.

De kerk was in de periode van 9 augustus tot 22 november 1908 buiten gebruik. In die tijd werden de zondagvoormiddag-godsdienstoefeningen in de grote zaal van het gebouw "Irene" aan de Keistraat gehouden. De weekdiensten van donderdagavond werden beurtelings in de Ooster- en de Westerkerk belegd. Op 18 november vernam de kerkeraad, dat de samenkomsten de eerstkomende zondag weer in de Begijnkerk konden worden hervat¹⁹. Ds. J. Breukelaar leidde de eerste dienst na de restauratie. Na het zingen van Psalm 116:1 hield hij een kort inleidingswoord over "En het was feest van de vernieuwing des tempels, en het was winter". Hij hoopte dat het voor velen een vreugde zou zijn, dat men hier weer kon samenkomen, en dat de kerk niet was gesloopt. Te meer daar aan dit gebouw vele herinneringen waren verbonden. Verder constateerde hij, dat de Com-

missie van Administratie eer van haar werk had²⁰. Dit kon niet voorkomen, dat de ambtsdragers kort nadien klaagden over tocht. Aanvankelijk werd dit toegeschreven aan het nog niet voldoende opgedroogde muurwerk. Een jaar later werden alsnog onder alle ramen tochtplaten aangebracht.

In 1916 was er al weer plaatsgebrek in de kerk. Besloten werd in verband met brandgevaar voortaan slechts één rij stoelen in het gangpad te plaatsen en tijdens de dienst meer uitgangen open te houden. Het ombouwen naar een elektrische verlichting werd in die tijd voor de Begijnkerk als enige uitgesteld tot het moment dat de financiën dit toelieten.

Kerkbouwplannen voortdurende bedreiging voor Begijnkerk

Er bestond sinds 1907 ook een Commissie tot advies voor kerkbouw.

Zoals vermeld hield deze zich eerst bezig met kerkbouwplannen voor het noordelijk stadsdeel. In 1909 werd er echter gesproken over kerkbouwplannen in het zuiden, de omgeving van de Tolsteesingel. Het begin van een langdurig proces, dat pas in 1925 met het in gebruik nemen van de Zuiderkerk werd afgerond. Het eigen gemeentelid, architect G.J. Heusinkveld, ontwierp hier in 1909 zelfs al bouwtekeningen voor²¹. Het bleef echter bij plannen. Het vinden van bouwgrond bleek veel problemen op te leveren. In 1909 merkte de heer E. Koeleman op, dat hoewel afkeurenswaardig 'dat velen er licht toe komen, nu en dan, en vooral 's-avonds te verzuimen, omdat ..., omdat 't zoo ver is' [naar de kerkgebouwen]. Het kwam ook voor dat men in plaats daarvan naar de hervormde Vaartkerk ging²². Er was echter ook geld nodig om het voornemen van de kerkeraad om het aantal predikantsplaatsen tot vier uit te breiden te verwezenlijken. Dit gebeurde in 1913 met de komst van ds. J.C. Goudappel. Plannen in 1912 om voor het houden van kerkdiensten een lokaal te huren in de gereformeerde school aan de Kromme Rijn dan wel in het gebouw van de Heidemaatschappij aan de Gansstraat gingen niet door. Toen in 1914 opnieuw sprake van kerkbouw was, toonden twee architecten hun belangstelling hiervoor. Architect Wentink²³ en Th. Anema, architect van de Bethelkerk te Scheveningen (1905) en de zo juist in gebruik genomen Nieuwe Zuiderkerk te Den Haag. Er werd mettertijd wel een speciaal fonds voor de bouw van een vierde kerk ingesteld. Op 11 augustus 1919 adverteerde men zelfs in het *Utrechtsch Dagblad* om een geschikt bouwterrein te vinden²⁴. In dat zelfde jaar werd een gift van f 12.000,- voor dit doel ontvangen, terwijl een zuster uit de gemeente ook al een Statenbijbel voor de kansel schonk²⁵. Twee jaar later werd het voormalige hervormde wijgebouw "Maranatha" aan de Gansstraat op 3 juli 1921 als hulpkerk in gebruik genomen.

Doordat in het noordelijk stadsdeel de stad Utrecht en het nabij gelegen Zuilen steeds verder aan elkaar vastgroeiden en hier helemaal nog geen preekvoorziening was, werd besloten hier allereerst een kerkgebouw te stichten. De eerste plannen hiervoor dateerden van omstreeks 1910. Deze waren echter niet doorgegaan doordat er voor een restauratie van de Begijnkerk was gekozen in plaats van deze te verkopen. De opbrengst daarvan had de bouw mogelijk moeten maken. Afhankelijk van de financiële positie zou na de bouw van de Noorderkerk worden bezien of ook in het zuidelijk stadsdeel een kerk kon worden gebouwd. Op 5 juli 1923 kon de Noorderkerk in gebruik worden genomen. Hiermee kreeg de vijfde predikant, dr. H. Kaajan, sinds zijn komst naar Utrecht in 1920 ook een eigen wijkkerk. Vrijwel meteen daarna werd ondanks de lang niet in alle opzichten financieel gunstige positie begonnen met de bouw van de Zuiderkerk. Desondanks was het niet nodig om hiervoor de Begijnkerk af te stoten. De Zuiderkerk deed vanaf 3 juli 1925 als kerkgebouw dienst²⁶.

Toen er echter in 1932 overwogen werd om zowel in Tuindorp-Maartensdijk een nieuwe kerk te bouwen als het aantal predikantsplaatsen tot zes uit te breiden, kwam het afstoten van de Begijnkerk opnieuw aan de orde. Eén der kerkeraadsliden wees in dit verband op het ideaal van een gelijk aantal predikanten als kerkgebouwen. Dit pleitte tegen het afstoten van de Begijnkerk. Daar de bouw van de nieuwe kerk daarentegen gedeeltelijk uit de opbrengst van de verkoop van deze kerk moest worden gerealiseerd een onmogelijke zaak. Zeker toen de uitbreiding van het aantal predikantsplaatsen niet doorging. Een poging om in 1936 de verkoop aan de drukkerij fa. J. van Boekhoven alsnog ongedaan te maken haalde het al evenmin. Dit maal in verband met bestudering van een mogelijke kerksplitsing, een pastorale en organisatorische reorganisatie voor een betere bearbeiding van de gemeente.

Op 29 maart 1937 werd er voor het laatst een dienst in de Begijnkerk gehouden. Kort daarna volgde op 1 juli de ingebruikneming van de Tuindorpkerk²⁷. Het voorstel van ouderling J. Helderman om deze kerk "Nieuwe Begijnkerk" te noemen om daarmee de historische band met het vroegere kerkgebouw aan te geven, had het niet in de kerkeraad gehaald. In augustus 1939 kreeg de fa. Van Boekhoven toestemming om uit te breiden. Dit betekende onder meer de sloop van de voormalige Begijnkerk, die toen dienst deed als opslagplaats voor papier. Voor tekenaar Chris Schut kennelijk reden deze gewelwand nog eenmaal vast te leggen²⁸.

H.J.Ph.G. Kaajan
Binnenweg 25, 2264 ML Leidschendam

Noten:

1. N. van der Monde, *Geschied- en oudheidkundige beschrijving ... der stad Utrecht*, dl. 2, Utrecht 1845, pp. 210-227 m.n. 226-227. Voor een afb.: Jurgen van der Meer, *De ideale buurt. De geschiedenis van de Breedstraat*, Utrecht 1988, p. 29. In de archeologische en bouwhistorische overzicht over 1991 zal, aldus mededeling van drs. A.E.F. Kipp, een beschrijving van de vroegere Begijnkerk worden gepubliceerd.
2. Tot nu toe het meest uitgebreid over deze kerk: J.N. van der Meulen, Inleiding van de *Inventaris van de archieven van de Gereformeerde Kerk te Utrecht, 1835-1955, waarin opgenomen de archieven van de Gereformeerde Kerk te Zuilen, 1892-1950*, Utrecht 1987, p. 19. Zie verder: A. van Hulzen, Begijnkerk, in: *Utrecht in oude foto's: Van Plompetorengracht naar Servaas*, Den Haag (2e dr.) z.j. [1979], pp. 32-33 en Idem, Twee Gereformeerde kerken (Begijnkerk en Oosterkerk), in: *Utrechtse kerkgebouwen en kerken*, Baarn 1985, pp. 137-140 m.n. pp. 137-138.
3. A. Graafhuis, "Soli Deo Gloria" - "God alleen de eer". De Afscheidingsbeweging in de stad Utrecht, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 57e jrg. nr. 11 (november 1984), pp. 169-174 m.n. p. 172. Zie ook: C. Smits, o.c., p. 285. A.B.R. du Croo de Vries, Inleiding op *Inventaris van het archief van het Diakonen-senhuis te Utrecht, 1844-1970*, Utrecht 1982.
4. C. Smits, *De afscheiding van 1834*, dl.IV. De provincie Utrecht, Dordrecht 1980, p. 285.
5. Smits, o.c., p. 290.
6. Zie voor de hypotheциare lening: Gemeentelijke Archiefdienst te Utrecht (GAU), *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr.16. Uitgebreid over de weduwe Zeelt: Smits, o.c., pp. 358-397.
7. *Utrechtsche Kerkbode*, 51e jrg. no.13 (27 maart 1937) n.a.v. de buitengebruikstelling van de Begijnkerk. Overgenomen in: *Utrechtsch Dagblad*, 27 maart 1937 (Avondblad).
8. Van der Meulen, o.c., p. 19.
9. Zie hiervoor en voor de navolgende gebeurtenissen tot 1856: GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 3.
10. Zie voor dit type kerk ook: C.A. van Swigchem, De kerkgebouwen van de christelijk gereformeerden tot 1892, in: *Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw* (red. Regn. Steensma, C.A. van Swigchem), pp. 26-43 m.n. p. 35 bij afb. 48.
11. J.N. van der Meulen, Inleiding op het *Supplement op de inventaris van de archieven van de Gereformeerde Kerk te Utrecht betreffende de Commissie voor het Tehuis voor Ouden van Dagen, (1853) 1907-1940*, Utrecht 1991.

12. Guido Filius, *Gelouterd*, Amsterdam-Pretoria z.j. [1899], pp.35-36. Zuidam, Enkele biografische notities uit de jeugd van ds. J.C. Sikkel, in: *De Hoeksteen. Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis*, 20e jrg. no. 4 (september 1991), pp. 123-139 gaat uitgebreid op deze roman in.

13. Met dank aan mevr. G.R.W. Kusters-Végh voor haar adviezen inzake de architectonische beschrijving.

14. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 8. In het kort ook vermeld door G. van Klaveren Pz., *De ineensmelting te Utrecht, 1835-1887, 1894*, in: *Jaarboekje ten dienste van de Gereformeerde Kerk van Utrecht*, 16e jrg. (1934), pp. 1-8 m.n. p. 3.

15. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 537 d.d. 19 maart, 23 april, 21 mei, 22 november 1906.

16. *Idem*, inv.nr. 537 d.d. 26 november, 20 december 1906, 24 januari, 14 mei, 5 augustus 1907. Bouwterreinen bij het Wolvenplein, de Spechtstraat, de Verlengde Balkstraat en de Ceintuurbaan.

17. Hieruit blijkt dat de familie Notten vermoedelijk reeds in deze tijd over de oude preekstoel de beschikking kreeg. Dit in tegenstelling tot wat staat vermeld in: H.J.Ph.G. Kaajan, *Utrechtse preekstoel per abuis in Amerikaans Pella*, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 63e jrg. nr.12 (december 1990), pp. 123-125.

18. Mededeling van de heer K.C. Helderman. Bij de diensten van het gereformeerd studentenpastoraat in het Groot Auditorium van de Rijksuniversiteit op het Domplein werd dit doopvont voor het laatst gebruikt. Het is onbekend waar het nadien is gebleven.

19. *Utrechtsche kerkbode*, 22e jrg. no's 27, 42 (8 augustus, 21 november 1908). Abusievelijk noemde ik in: *Een eeuw Westerkerk (1891-1991)*, in *Maandblad Oud-Utrecht*, 64e jrg. nr. 1 (januari 1991), p.5 P.G. van Nieuwland i.p.v. Nieuwkerk als architect van de restauratie van 1956.

20. *Utrechtsch Dagblad*, 23 november 1908 (Middag-uitgave).

21. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, B. 35 te raadplegen bij de Topografisch-Historische Atlas.

22. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 586.

23. Daar geen voorletters zijn vermeld is het onduidelijk of het hier J.C. Wentink betrof, die in 1906 de gereformeerde Noorderkerk te Den Haag bouwde, dan wel E.G. Wentink jr. van wie de Oud-Katholieke St. Gertrudiskerk te Utrecht bijna voltooid was.

24. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 589.

25. GAU, *Archieven Geref. Kerk Utrecht*, inv.nr. 122 d.d. 16 april 1919.

26. Zie voor Noorder- en Zuiderkerk: H.J.Ph.G. Kaajan, *Van modern kerkgebouw tot monument*, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 62e jrg. nr.5 (mei 1989), pp. 45-52 m.n. pp.46-47; *Idem*, *De Zuiderkerk (1925-1986)*, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 59e jrg. nr. 6 (juni 1986), pp. 57-63 m.n. pp. 57-58. Zie over de Begijnkerk een mededeling van ds. J.C. de Moor bij de bevestiging van ds. P.Ch. van der Vliet in: *Utrechtsch Dagblad*, 11 mei 1925.

27. Kaajan, *Vijftig jaar Tuindorpkerk (1937-1987)*, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 60e jrg. nr. 3 (april 1987), pp. 45-52 m.n. pp. 46-47.

28. Van der Meulen, o.c., p. 19. Zie voor de tekening: GAU, *Topografisch-Historische Atlas*, nr. C.11.499.

Aanwinsten 1992 Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht

In de eerste maanden van 1993 zal in de gang van de Gemeentelijke Archiefdienst van Utrecht de gebruikelijke selectie te zien zijn van de aanwinsten die de Topografisch-Historische Atlas in het afgelopen jaar heeft verworven: foto's, tekeningen en prenten.

In 1992 heeft de Atlas enkele interessante oude tekeningen kunnen kopen op een veiling. De belangrijkste aanwinst die hier werd verworven is een gewassen pentekening door Cornelis Pronk (1691-1759) van de Ganzenmarkt, gezien in de richting van de Oudegracht. De tekening dateert omstreeks 1750 en laat duidelijk twee van de stadskastelen zien die in de middeleeuwen langs de Oudegracht werden gebouwd. Op de hoek van de Oudegracht en de Ganzenmarkt staat het huis Keizerrijk, dat als stadswaag dienst heeft gedaan en tegenwoordig is opgenomen in het stadhuis. Ook het rijtje huizen aan de Ganzenmarkt dat heeft moeten wijken voor de uitbreiding van het stadhuis (Burgerzaken) is te zien. Aan de Oudegracht is ook Groot Groenewoude afgebeeld met zijn middeleeuwse gevel met kantelen, die later werd vervangen door een classicistische gevel. Het pand huisvest thans Ear & Eye Megamusic. Ook de stadskraan, gesneuveld bij het hijsen van de karyatiden voor de Winkel van Sinkel en het wed naar de werf, zijn afgebeeld. Cornelis Pronk was één van de grootste Nederlandse topografisch tekenaars uit de 18de eeuw. Dit is de eerste tekening van zijn hand in de collectie van de Atlas.

De krijttekening van Willem Haanebrink (1762-1840) geeft juist een beeld van "de andere kant":